

Fehér Lovag

IN MEMORIAM FRATER GEORGIUS

IX. szám

2006. Szent János napjára

J. JÓZSEF DÁNIEL MIHÁLY

PÁLOSOK KÖNYVE



„A LÉLEK MEGTÖRETÉSE”

XVIII. SZÁZAD

- részletek -

hatodik
folytatás

1700.

Öt kolostor maradt meg: Máriavölgy, Bánfalva, Elefánt, Pápa, Újhely.

De ez már nem a „remetei” szellemiség...

1700 után Sélley Ádám (+1728) volt rendfőnökhelyettes, elefánti perjel került a magyarországi missziók élére; utána Radován Özséb következett. 1735-től Pelikán János (+1748) váltotta fel.

1701. Bakay Imre lett az újabb (pesti) perjel (-1718), ő kezdte meg a gyűjtést, ám a Rákóczi-felkelés kitörése, ha közvetett módon is, de ezt megakadályozta.

1701.

BOLDOGSÁGOS SZŰZ kolostor.

Tövis (ma Teiuș, Románia) Gyulafehérvártól kb. 20 km É-K.

Apor István gróf építtette újjá a pusztulásnak ítélt templomot és kolostort. Első perjelük a missziós Radványi Özséb volt.

Apor István súlyos betegségéből felgyógyulva tett fogadalmat a pálosoknak kolostor adományozására.

1701.

Illyefalva (ma Ilieni, Románia) Sepsiszentgyörgytől kb. 10 km D-Ny.

Nagy Mózes plébános adott át egy fatemplomot a pálosoknak. Székely András lett a perjel.

Gnadt Péter varannói perjel, erdélyi misszionárius Illyefalván a pestises betegek ápolás közben halt meg, 1719-ben.

Marton Hiláron (+1749) Illyefalván volt misszionárius; ő a pápai templomnak is tervezte a bővítéseit.

1702. Általános perjel: Esterházy Imre. (1708-ig)

Procurator generalis, a hercegprímás unokaöccse.

Vízkeleti Adalbert (+1737), Esterházy Imre kedvelt tanítványa előre megmondta halála napját.

1702. A pálosok nagykáptalanján Csepellény György szenttéavatási ügye is szerepelt. A jegyzőkönyvben azt olvashatjuk, hogy a lengyel képviselő provinciája megbízásából felvilágosítást kért Csepellény szenttéavatási ügyének állásáról. A Rend vezetősége a szükséges iratokat felterjesztette Rómába, de a pör megindításától és lefolytatásától a szükséges anyagi eszközök hiánya miatt el kellett állania. Evvel a sokat szenvedett vértanú szenttéavatási ügye végleg lekerült a napirendről. Esterházy Pál generális 1769. évi római és nápolyi követjárása során a pápa előtt újból szóba hozta ugyan az ügyet, de próbálkozásának kevésbé lett fogadatja.

A pápai rendház rövid története.

1701. Perjelség lett, Bolla Ágost lett az első perjel.

Karlóczy Lajos és Jankovics Gellért innen lett tartományfőnök.

1721-től négy, majd 1761/62-től hat osztályban tanítottak, s ez utóbbi komoly középiskolának számított. A pálos iskoladrámák is ekkortájt keletkeztek, és szerzőik – Gindl József (tanár Székesfehérváron), Táncz Menyhért (a provinciális titkára), Versegly Ferenc, Virág Benedek és még többen – bizonyították, hogy a kor legkiválóbb oktató-nevelő szerzeteseivel, a jezsuitákkal és a piaristákkal azonos, magas szintű munkát folytattak.

1724 körül Radványi Özséb volt a perjel.

1732. Vukovics Pál volt a perjel.

1737. Orosz Ferenc lett a perjel, új templom építésébe kezdett, mely Dubniczay István tervei alapján épül majd fel. Karakón felépíttette még a Szent Mihály templomot, ami egytornyú volt. Műve: *Synopsis*, Sopron, 1747.

1741/42. Fejér Pál volt a tartományfőnök, amikor felépült az új templom.

1748. Marton Hilárion volt a perjel.

1788. Leégett a rendház.

1703. Lepoglavára került a rendi székhely.

1704. A császári csapatok kifosztották a máriavölgyi kolostort, a svédek Czeszochowát ostromolták, az újhelyi kolostort Rákóczi fel gyújtani (a császáriak elől). A nezsideri házat szintén Rákóczi csapatai ostromolták; Vépi Imre atya súlyosan megsérült, Gallovich Mihály perjelnek is menekülnie kellett. A bánfalvi újoncház főnökét a császáriak vetették börtönbe. Nem tudni, hogy a törökök vagy a Habsburgok okoztak-e több kárt a Rendnek...

1706. Rákóczy katonai szempontból kiadta a parancsot az újhelyi kolostor elpusztítására, ám Károlyi Sándor gróf szinte az utolsó pillanatban nem engedte azt végrehajtani.

1707. Kamenszka perjelség lett, első perjel Verbanics Cyprian.

1708. A császáriak kirabolták Elefántot, a szerzeteseket bántalmazták, az ott rejtőzködő nemes asszonyokat megbecstelenítették. A kuruc áruló, Ocskay, hagyta pusztulni a kolostort.

Lepoglava és Nezsider is hasonló sorsra jutott.

I. József az osztrák pálosokat támogatta (például Mariatrost), a magyarokat egyáltalán nem, csak a jezsuiták élveztek bizalmat.

1709. Általános perjel: Barilovics Lajos. (1712-ig)

1710. Széchényi Pál halála (sz. 1645). Tanár, püspök. Tanulmányai nagyobb részét Nagyszombatban végezte, 15 éves korában lépett a pálosok rendjébe, 1668-ban, mint a filozófia magiszterét a teológia babérkoszorúsává avatták. 1667-1671 között Rómában tanult. Hazatérve a Máriavölgyi kolostorban újoncmester, majd a Rend 1673-ban megnyílt főiskoláján teológiai tanár. Hívták ciszterci apátnak, de ő ezt mondta: „*Sem hitemet, sem szerzetemet nem változ-*

tatom meg soha." 1676-tól pécsi majd veszprémi püspök, 1703-tól kalocsai érsek volt.

Lepoglaván gyönyörű barokk könyvtártermet alakítottak ki.

1711. Újrakezdődött az építkezés Nosztrán, két tornyot kapott az épület, Széchényi György hagyatékából.

Hávor Mihály kiváló szónok és tartományfőnök is fejlesztette a kolostort, könyvtárat építtetett. (1735-re épült fel rendház, Hávor lett első perjele; utóda Letovanecz Pál lett, aki a csatai(?) templomot építtette 1746-ban. A kegyképet először 1749. augusztus 31-én koronázták meg. 1772-re lett kész véglegesen a monostor, (II.) Gyöngyössy Gergely perjelsége alatt.)

1712. Krisztolovecz János, mint vik.gen.

Keresztély Ágost szász herceg újjáépíttette a máriavölgyi kolostort, mely 1714-re lett kész.

1714.

Thorda, Torda (ma Turda, Románia).

Mikes Mihály gróf, konfráter birtokán lett kolostor.

„Illyefalvának két temploma van, egyik a katolikus egyház, melyet 1701-ben a Kolonics által kiküldött Moyzes, paulinus szerzetes épített Bialis Ferencz pártfogása alatt, az egyház a paulinus szerzet birtokában maradt 1786-ig, akkor e szerzet eltöröltével a világi papokra szállt.” (Orbán Balázs: A Székelyföld leírása)

„A keresztesek fennebb már említett kolostorán (melytől valószínűleg a Keresztesmező neve is eredett) kívül volt 1331-ben az augustinusoknak, valamint pálosoknak [Ezt később 1714-ben Mikes Mihály alapította. Lásd Orosz Ferencz Synapsis Anal. Erem. ord. S. Pauli Sopron 1747] is kolostora.

... Fennebb már említém, hogy hajdan a pálosoknak volt Egyházfalván temploma. [1331-ben a tordai paulinusok priorjaként Domokos említették] A tordai paulinusok e kolostoráról Fuxhoffer »Monasteriologia Regni Hungariae« című (megj. Veszprémben 1803-ban) műve 300. lapján írja, hogy: »Erdély egyik legnevezetesebb városában, Thordán nagyon régi időben alapítottatott a paulinusok (eremitae Augustiniani) kolostora, I. Károly 1385-ben kiadott iratában említették T. a tordai Augustinianusok szent Maria kolostorának priorja.«

Későbbi sorsa e kolostornak – mond – bizonytalan, alkalmasint akkor szünt meg, a midőn Tordán a helvét hitvallás elterjedt, a kiknek első gondjuk volt, a más vallásúak papságának elűzése és a kolostorok kiürítése. S most még romok se jelölik, hogy e kolostor, a város melyik részében feküldhetett.

... A kiküszöbölt katholicismus csakis az osztrák uralom idejében kísérlette meg Tordán tért foglalni, erre az első lépés csak 1714-ben tétetett meg, midőn a hitbuzgó Mikes Mihály kísérletképpen paulinusokat telepített Tordára, templomot és kolostort építően számukra. Minden arra mutat, hogy ő ekkor a régi egyházfalvi parochiális egyházat használta fel e célra, csak azt igazította ki. Ezt követte aztán 1721-ben a piaczi templom erőszakos elfoglalásával a katholicismus meggyökerezése, a miben Mikes pálosai nagy tényezők voltak.

... [evangelikusok] megvásárolták a paulinusok pusztán maradt templomát és kolostorát, az utóbbi papilakká alakítván át s azóta ők használják. Hogy e templomocská egy réginek helyére épült, azt biztosan jelölik a körülte mutatkozó régi alapfalak nyomai, sőt még azt is fel lehet ismerni, hogy a régi templomot körídomú védfal körítette, a mely falnak fundamentuma még most is 200 lépésnyi területben feltűnik. Nem lehet bizony tudni, hogy itt Egyházfalva megyés temploma, avagy a pálosok régi kolostorának jelentkeznek-e maradványai? Én inkább az elsőt hiszem és hitelt adok azon hagyománynak, a mely a pálosok kolostorát és templomát ott keresi, a hol a régi Ercsey-féle, most Moldován Ananias által birt ódon udvarház fekszik, a Rákos patak balpartjának egy domborzatán." (Orbán Balázs: Torda város és környéke)

Torda

1331-ben Domokos volt a tordai paulinusok priorja. Minden valószínűség szerint a pálosok a keresztesek után jönnek ide és az egyházfalvi templomban és kolostorban telepednek le. Mivel a pálosokkal kapcsolatban Szent Szűz-kolostorról van szó, ez is megerősíti, hogy ez azonos az egyházfalvival, mert 1568-ban okleveles adat szól arról, hogy egy egyházfalvi malom régen a Szűz Mária-kolostorhoz tartozott. (Orbán)

1714-ben Mikes Mihály újra visszatelepíti a pálosokat. Minden arra mutat, hogy a régi hagyomány nyomán az egyházfalvi templom és kolostor az, amelyet számukra felújít. A pálos rend felosztása után a templom és kolostor az államra száll.

1714.

SZENTMIKLÓSFALVI TEMPLOM

1714-ben a katolikusok kapják meg az egyházfalvi templomot, ahová pálosok telepednek. (Schematismus. 1882. 172.) 1721-ben visszaveszik a piaci nagytemplomot is és katolikus plébániát létesítenek. (Lestyán Ferenc: *Megszentelt kövek*)

1715. Általános perjel: Krisztovecz János. (1721-ig)

Kőrösi perjel volt (sz. 1658), definator, rendfőnökhelyettes, majd rendfőnök. Remete Szent Pál életét megírta olaszul, Sz. Mária Magdaléna életét horvátul. A Rákóczi-felkelés idején a máriavölgyi rendi könyvtár anyagát Stomfa várába szállíttatta a veszély elmúltáig.

Krisztovecz a Rend 500. évfordulójára szerette volna tető alá hozni a portugálokkal való újraegyesülést, amit a portugál nagykáptalan is támogatott. Erről szólt Frater Antonius a divo Josepho, rector generalis 1717. június 17-én írt levelének egy jellemző részlete: „... A jelen feladat a föld kerekségén szétszórt pálos tartományoknak egy misztikus testbe való tömörítése. ...”

Ám ez sajnálatos módon nem jöhetett létre...

Nezsider lett a rendfőnök székhelye.

Május 24-én rakták le a pesti kolostor alapkövét.

Egy 1716. március 16-án keltezett vatikáni levél „... megengedi hogy pálosrendi misszionáriusok menjenek Erdélybe”.

Más szerzetbe ritkán léptek át a barátok; 1716-ban Tahy Ferenc, lett pre-montrei, 1739-ben Gvoth Zsigmond, aki a karmelita rendbe lépett.

1717. Egy máriavölgyi tanácsülés előírta, hogy a teológiai és filozófiai órákon Aquinói Szent Tamás szellemében kell előadniuk.

Moszinsky Konstantin lengyel tartományfőnök lett az ottani magyar misziósok feje.

1718. Mayr Ágoston (+1731) lett a pesti házfőnök; Bakay elefánti perjel lett. Utóda Radován Özséb, majd Rendtl Károly lett. Hivatalosan ő használhatta először a perjeli címet.(!) Őutána Horváth Gergely következett.

1720. Bánfalván elkészült a kolostorlépcső. Ez 88 fokból áll, a Pálosok teréről indul, kétszer hét szoborral a korlátain; köztük Remete Szent Pál és Remete Szent Antal is ott van.

Az épületben a törökök után a kurucok is sok kárt okoztak.

Itt kezdte pályafutását Esterházy Imre és Széchényi Pál is.

1721. Általános perjel: Kozbialovicz Krizosztom. (1727-ig)

A rendfőnök állandó székhelye Máriavölgy lett, itt tartották a nagykaptalanokat.

1722. „*Pest városa a pálosoknak kegyesen segítségére sietett, új templomuk építésére elegendő követ szolgáltatván nekik.*” (Benger: *Annalium*)

Újraéledt Nosztra (1717), Tüskevár (1732), Diósgyőr (1737), Család (1749).

Gimnáziumi oktatás: Pápa, Újhely, Késmárk; később: Szakolca, Szatmárnémeti, Ungvár, Sz.fehérvár.

„*Szatmárnémeti. Kazinczy-utcza. A keleti vonalon emelkedik a kir. kath. főgimnázium kétemeletes épülete. Ezt a gimnáziumot Pázmány Péter alapította 1636-ban, négy osztálylyal, jezsuiták vezetése alatt. 1776-ban pálosok vették át, eltöröltetésük után a gimnázium megszűnt.*” (...)

Fehérváron 1776-ban kezdték a tanítást, 1777-ben kapták meg a jezsuiták templomát.

Néhány új alapítás.

1725.

BOLDOGSÁGOS SZŰZ kolostor.

Pest.

Horváth Bernát, Karlóczy Lajos, Bakay Imre (1701–1718), Mayr Albert, Barcsalovics Jakab, Toronyi János.

A Rend birtokában voltak felvidéki erdők, kiváló faanyaggal, a gyönyörű faragások ennek is köszönhetőek.

Ekkor halt meg Keresztély Ágost (sz. 1666), szász herceg, esztergomi érsek, az első hercegprímás, aki a máriavölgyi szobor egy részecskéjét őrizte, igen megkedvelte a magyar szerzeteseket, főpapi ornátusát, művészi kidolgozású arany és ezüst tárgyait a szerzetre hagyta, és gyakran mondogatta az atyáknak: „*Ha csak egy darab kenyérem lenne, azt is megfelezném a pálosokkal. Magam is csodálkozom, hogy idegen ember létemre ennyire vonzódok rendjükhöz.*”

1711-ben a Rend protektorátusa lett.

1715-ben a Rend megalapításának 500. évfordulóján pozsonyi és bécsi építészeket hívatott a máriavölgyi kolostor, és kertjének rendbehozatalára. Ezek

után odaköltözött, és a kolostor a hercegprímás székhelyévé is lett. Gyönyörű tornyokat, homlokzatot csináltatott. Ekkor Kollonics András volt a perjel.

1726. Rómában kinyomtatták és a következő évben bevezették az új rendi szabályokat.

1727. Általános perjel: Demsich István. (1733-ig)

1728. Hosszú tárgyalások folytak a Lepoglaván őrzött ősi magyar (és horvát) ereklyék, kincsek sorsáról. Ezek nem vezettek eredményre, a magyarok végül is lemondtak addigi igényeikről...

1731. Nagyvárad (ma Oradea, Románia) kapta meg a ferencesek templomát. (1748-ban épült fel a rendház.)

1732-től. A pécsi pálosok visszaigényelték régi, ürögi kolostorukat, és ott minden évben Szent Jakab napján misét tartottak. Ezt a püspökség többször megakadályozta, sőt, 1735-ben a kiküldött két pálos testvért katonákkal úzette el... A pécsi püspök kijelentette: „A pálosok minden baj okai.” Az utána következő pécsi nagyprépost hasonló módon próbálta elnyomni a pálosokat. ez az áldatlan állapot csak valamikor a század közepére állott helyre.

1733. Általános perjel: Kozbialovicz Krizosztom. (1739-ig)

1733.

SZŰZ MÁRIA(?) kolostor.

Sasvár (ma Šaštín, Szlovákia).

Az új templom 1736–1762 között épült Wépy Máté testvér tervei alapján. A monostor 1776-ra készült el.

Első superior Tarnek Mihály lett.

1738-tól perjelség, első perjel Rósa Ferenc (+1771).

Podhoránszky Özséb (1692–1767) elefánti, majd kétszer sasvári perjel.

„És a régi hősök nyomába a hit bajnokai is megjelentek, mert Szt.-Pálon a hagyományok szerint a Paulinus szerzetnek is volt egy zárdája, s a falu nevét is onnan származtatják. E szerzet zárdájának alapfalai még a mult század végén is megvoltak a falu végében, de kövei kiszedettek s felépítettek.”

(Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*)

SZENT PÁL(?) kolostor.

Homoród-Szent-Pál, Homoródszentpál (ma Sânpaul, Románia)
Székelyudvarhelytől kb. 15 km D-K.

1333 körül már plébániatemploma van, ebben az évben papja, Balázs a pápai tizedjegyzék szerint 3 banálist fizet, 1334-ben 1 banálist, Beke szerint pedig 1335-ben név helyett: domine Custos 3 garast. (Beke: i. h.; Orbán: Székelyföld. I. 166., 4. jegyz.)

Orbán Balázs azt is megerősíti, amire Bekét idézve utaltunk, hogy Pálos szerzetesház volt Szentpálon. Alapfalait a XVIII. század végén még láthatták, de Orbán idejére már köveit kiszedték és építkezésekre elhasználták.

1736. Máriavölgy, nagykáptalan. Elkészült a rendi directorium, Benger Miklós rendtörténete, aminek már harmadik kötetén dolgozott. Elhatározás volt (sajnos az is maradt), hogy azt ötven évenként újraírják és kiadják. Erre már nem volt lehetőség, azóta pedig nem – még ma sem – működik egyfolytában ennyi ideig a szerzet.

Ekkor már 18 perjelség volt.

1738. Újhelyen is noviciátust nyitottak, igazgatója és az alperjel Ordódy Ádám lett.

1739. Általános perjel: Musár András. (1745-ig) volt tartományfőnök Helyettese Ordódy István.

1741. Pestre került a magyar tartományi levéltár.

1742. nagykáptalan. Kozbialovicz Krizosztom, ekkor már lengyel tartományfőnök panasz tárgyává teszi, hogy a magyar katonaság(!) zaklatja a sziléziai városokat és a lengyel nemeseket... Sziléziát ekkor a brandenburgi hadsereg ostromolta.

„Hogy pedig mi szándéka volt Csáky Miklósnak a telkekkel? elmondja Váradon, 1740 július 13-ikán kelt adománylevele: hogy a pálosrend ott konventet, egyházat és tanintézetet építsen. S minthogy a püspök e szándékába a rend magyar főnöke, Fejér Pál már beleegyezett, a rendnek Váradon levő két tagját, Tolnay Miklóst és Jaros Incét azon házak és telkek birtokába bevezettetni rendelte.

Itt, néhány év alatt már harmadik helyükön, a pálosok végre megállapodtak. Felépítették ikertornyú egyházukat s konventjüket saját, művész és kézműiparos tagjaik által. Az egyház belsejében máig meglevő, valóban művészi fafaragványok élénken emlékeztetnek a budapesti egyetemi, eredetileg szintén pálosrendű templom és papnövelde hasonló alkotásaira.

De a váradi székesegyháznak régi sorsa, hogy keletkezése. Erre közel két év is elmúlt, de építőmester nem akadt. Eközben tudta meg Csáky, hogy a derék pálosrend tagjai között van egy, Vépi Máté, ki »az sassini (sasvári) bazilikának felállításában munkás volt és az architecturában is derekasan értelmes volna.«. (Bunyitay Vincze: A váradi püspökség története)

„Látván a pálosok, milly nehezen jutnak ős lakhelyeik birtokába, III. János lengyel királyhoz folyamodtak, miszerint ő cs. kir. fölségénél ügyöket pártfogásba vegye; mit az meg is tett. De miután sehogysen sikerült, Buda-vizi-városi monostorukat visszakapni, Mihalszky Rafael, a rend főnöke, 1688-ban újra folyamodott ő fölségéhez, hogy Pesten adassék nekik telek. E kérvényre végre 1688-ban I. Leopold császártól a kecskeméti kapuhoz közel kaptak egy 100 ölnyi hoszu és 80 öl széles telket, ugyanazt, mellyen ma a papnövelde, az egyetem és egyház áll, de mellyen akkor egy török mecset, több apró kis házzal állott. Azonban ez birtokukba csak 1693-ban adatott át.

Az akkori háborus idők igen igénybe vehették a pálosok pénztárát is, hogy csak 1715-ben kezdhették meg kolostoruk déli részének építését, 1722-ben készültek el vele, melly idő alatt a telkükön állott roskadozott házakban szorongtak. 1720-ban építettett egy diszes kápolna is Jézus öt sebének tiszteletére, melly a következő év jan. 1-én szenteltetett fel. A reá következő évben pedig már egy nagy és a szerzethez méltó templom építése határozottatott el. Sajnos, hogy e templom építéséről bővebb adatok hiányában, csak any-

nyit tudunk, hogy az 1742-ben végeztetett be. Falai akkor még csak egyszerűen be voltak meszelve, valamint tornyait is csak alacsony zsindeletetők fődtek. Csak később, Mária Terézia királynő idejében, több nagylelkűek adományai által nyerte azon gazdag kül és beldiszitményeket, mellyekkel maig is bir.

A magyar egyetem 1784-ben tétetett át Budáról Pestre, ekkor egyideig a Ferencziek temploma szolgált neki is templomul, de 1786-ban feloszolván a paulinusok rende, ugyanezen évben készült el a templom keleti oldalán a központi papnövelde, - a mostani egyetemi épület, - s ekkor kezdé az egyetem az isteniszolgálatot ezen még akkor egészen új fényben ragyogó templomban tartani.

Igy lett az egyetem egyházává, melly minőségben jelenleg ismét, mint legelől említettük, újjá alakítva Pest valamennyi egyházát szépségben felülmulja.

Azon nagy számu és sokféle műkincsek, mellyek Magyarország jelesebb egyházaiba vannak, rég ismeretesek már azok előtt, kik a régiségek kutatásával foglalkoznak. Itt ugy az építészet és szobrászat, valamint a festészet remekeivel is találkozhatunk. A kassai, pécsi, besztercebányai, veszprémi stb. egyházak olly művészi tökélyű ékszer, ércz és kézműveket mutatnak fel, mellyeknek mását a mai művelt világ is alig képes előállítani. E jelenségek közé számíthatjuk a pesti egyetemi templom műtárgyait is. A falak szemlére méltó fresco (fal) festményeit, a Kremsből való Bergl János készítette. E gyönyörű festmények, mellyek a művész élénk felfogásáról tesznek bizonyosságot, a templom hajójának öt lapos kapu boltívetére vannak festve, s ezek hatalmas diszitményekkel vannak befoglalva. Különösen szép a szentély boltozatán levő »Mária mennybemenetét« ábrázoló kép, mellyen a merész és biztos kezelés, az alakok elhelyezése, és a szinek jó összhangzása, valóban dicséri mesterét.

Nem kevésbé sikerültek jelen egyházunkban a szobrászati művek, mellyek itt nagy számmal találhatók, és a legkülönbözőbb anyagokból vannak készölve, u. m. fa, homokkő, alabastrom stb. Ezek közül megemlítjük mint legjelesebbeket, a főoltár két fő-oszlopát diszitő angyalokat, és a szószék mennyezetét tartó két angyalt. De ezeken kívül is számos alak tanusítja rég elporlott mestereik ügyességét.

Az olajfestmények kevesebb jelentőségűek, egyedül két oltárkép érdemel különös figyelmet, mellyek Bergl ecsetét és színezetét engedik gyanítanunk. - Legujabban a freskók kivételével, a templom minden egyéb művészi ékessége kijavított, mihez Ő cs. kir. Apostoli Felsége 54,860 frtot kegyeskedett utalványozni.

A különféle munkálatok vezetésével Acham János cs. kir. mérnök ur volt megbízva. Művezetése alatt a festés kijavítását végző Hütz Károly, az aranyozást Jegg János, a márványozást Gottgeb Mátyás és Plachó József, kik mindnyájan pesti művészek, és feladatuk megoldása miatt valamennyien dicséretet érdemelnek.

E nevezetes külső és belső javításokon kívül még megemlítjük azon csinos vaskerítést is, melly a templom homlokzatát köríti, és egészen ujonnan készült, Schlick budai vasöntödéjében.

Következő érdekes adatokat tartunk még megemlítésre méltónak. A tornyok átkutatásánál két kis harang találtatott, mellyek még a fentebb érintett kápolnához tartoztak; továbbá egy nagy harang 1741, és egy 1817-ik évből. Hihető, hogy a három első harang nem jól hangzott össze, a miért a negyedik közép nagyságu 100 év múlva toldatott hozzájuk.

A keleti torony legfelsőbb golyójában négy csomag találtatott ereklyékkel, de tartalmuk a nagy hőség miatt porrá omlott; minden csomaghoz egy hitelesítő oklevél volt mellékelve, a pápai titoknok aláírásával és a pápai pecséttel ellátva 1768 évszámmal. A

nyugoti torony gombjában szintén ereklyék és 1771-ről szóló hitelesítő okiratok találtak. Mindezek ismét jobban elzárva előbbi helyeikre tétettek vissza.” (Vasárnapi Újság, 1859. 11.sz.)

Redtl Károly (+1752), magyarországi és erdélyi misszióvezető, író; Péchy Demeter (+1755) szuggesztív lélek volt, járványok idején járta a betegeket, beszéde közben halt meg Nagyváradon.

Hyngeller/Hingeller János (Augsburg, 1712 – 1767, Bánfalva), szerzetes. Fő művén, a túskevári pálos kolostor refektóriumának szószékén virágfüzérékkel határolt mezőben Remete Szent Pál és Szent Antal életéből vett jeleneteket láthatunk.

1745. Általános perjel: Ordódy István. (1748-ig)

1748. Ittingár Máté, mint vik.gen.

1751. Általános perjel: Ittingár Máté. (1753-ig)

1754. Általános perjel: Rósa Ferenc. (1760-ig)

1755. Ekkor lett kész a könyvtár, kb. háromezer kötetük volt.

1756. Pest lett a magyar tartományi székhely. A megépült kétemeletnyi pálósterem a meginduló magyar szellemi újjászületés egyik központjává vált. (1885-ben egy harmadik emeletet is ráépítettek, de ez nem tett jót a finom ízlésű épületnek.)

Csáky Miklós [alkimista főpap!] esztergomi érsek megbízásából újra keresik a budai főkolostor „szent helynek látszó romjait”. Batthyány József gróf még viszonylag ép maradványokat talált:

„A templomhajó jól látható, feljebb egy négyszögletes rész található, közepén kúttal, valamint a cellák helye is kivehető.”

„... [1756. április 13.] Találtuk nagyszerű romoknak majd a földdel egyenlő, majd a földből kiemelkedő részeit szögleteiken faragott és csiszolt vörös kövekkel, melyek kelet felé egyenes vonalban terjedvén a templom hajóját jelölik; más falakat, melyek elég tágas négyszögletű tért zárnak be, melynek északi részén hosszukás cella alakú négyszögletű helyiségek nyomai látszanak; ezektől nyugotra vastag falak romjai négy szöveget képezők, úgy látszik valamely toronynak maradványai; a tágas négy szög közepén kör alakú elég mély és friss vizű kerek kút létezik, egy másik régente közhasználatra szolgáló távolabb dél felé esik, több más épület rommal.” (Process.Paulin.Ered.)

1758. az 5 kolostorból és 46 szerzetesből álló német tartomány anyagi okokra hivatkozva – valójában személyes ellentétek miatt – ki akart válni a Pálos Rendből. A pereskedést 1760-ban a Szentszék zárta le avval, hogy a német tartomány kérése indokolatlan. Az ellentétet szító két német elöljáró elhagyta a Rendet, és egyházmegyés papként működtek tovább. (1786 után a rajnai tartományban is megszűnt a pálos élet.)

1760. Általános perjel: Löderer György. (1761-ig)

1761. Tomasich Gellért, mint vik.gen.

1762. Slunj (ma Horvátország) még álltak romjai, melyet Milesics Márk kamenszkoji perjel látott.

1763. Általános perjel: Tomasich Gellért. (1769-ig)

1769. Általános perjel: Esterházy Pál. (1776-ig)

1770. A pápa Esterházy Pál generális perjel kérésére a pálosokat a monasztikus rendek közé sorolta.

1772. A szerzetesrendek jövedelmének tizedét várerődítésre foglalták le.

1776. Ordódy Károly, mint vik.gen.

Mária Terézia királynő ekkor még imígyen szólt a pálosokról: *„Maguk a kedves atyák tudják, hogy szerzetük iránt mindig nagy hajlandósággal viseltettem; kérem imádkozzanak értem és az újólag a kezükbe került ifjúságot jól tanítsák, hasonlóképpen mint eddig szerzetük növendékeit a jövőben úgy neveljék...”* Ő is szép adományokkal támogatta a pesti tornyok szépítését.

Ekkor indult az oktatás Fehérváron; már 1350-ben is voltak pálosok, majd 1447-ben és 1523-ban újratelepültek. (1776-ban) indult az oktatás Alexovits Vazul, Ányos Pál, Virág Benedek tanárokkal. 1777-ben lett kész a templom, 1780-ban a rendház.

1776. (1777?)

N. SZENT JÁNOS(?) kolostor.

Fehérvár, Székesfehérvár (Fejér megye).

Jezsuiták templom és rendház volt. 1813 után a cisztercieké lett.

A pálos rendbe lépők a középkorral ellentétben, amikor valamennyi monostorban létezett novíciátus, az újkorban először a bánfalvi, majd az újhelyi újoncházban nyertek bevezetést a szerzetesi életbe.

A felső-elefánti kolostorban avatták be a szerzet növendékeit a bölcsészeti tanulmányokba és itt székeltek rendszeresen a Rend magyar tartományi főnöke és helynöke.

A tehetségesebb növendékeket – más rendekhez hasonlóan – ők is Rómába küldték felsőbb tanulmányokra. A XVI–XVIII. században félszáz pálos szerzetes fordult meg a római egyetemeken.

A komoly teológiai tanulmányok során számos szerzetesben kialakult az íráskészség és a hazai katolikus nyomdák – főleg a nagyszombati – sorban közzétették a pálos írók műveinek legjavát.

Dubniczay István, Korcsek István (?–1766) kanonok, építész. Megbízták a pápai pálos templom tervezésével és az építkezés irányításával.

A század közepére a magyar tartomány központja Máriavölgyből áttevődött Pestre, a magyar nyelvű lakosság a templomban, a magyar kultúra pedig a monostor könyvtárában lelt otthonra. A szerzetesi visszavonultságot talán zavarhatta a gazdag könyvtár komoly látogatottsága... Az 1770-es esztendőben Ányos Pál, Verseghy Ferenc, Virág Benedek vezetésével itt szervezték a Hazafiúi Magyar Társaságot, amely a honi szellemi élet egyik irányítója volt.

ÁNYOS PÁL, sz. István (1756–1784). Költő, tizenhat éves korában lépett a pálos szerzetbe, mely a nosztrai kolostorban töltött próbaév után a nagyszombati egyetemre küldte bölcsészeti tanulmányokra, ahol 1776-ban doktori koszorút nyert. Nosztrára, Pápára, később Elefántra helyezték. Itt ismerkedett meg Besenyei és Bárótzai munkáival. Sikertelen műtét után halt meg.

KRESKAY IMRE Tamás (Székesfehérvár, 1748 – 1809, Pápa). Író, költő, lelkész. 16 éves korában lépett be a Rendbe. Sokoldalú nyelvismerete miatt a Rend tanulmányútra küldte, beutazta Itália és Németország nagy részét, Rómában négy évig tanult. Visszatérvén, 1777-től rendi könyvtáros lett Pesten:

*Minthogy e szép könyvtár gondviselésében
nevelkedik, repdes öröömöm szívemben,
nyílt édes hazánknak hasznára s díszére,
magyar szerzetünknek örökös fényére.*

Kreskay itt komoly barátságot kötött Ányos Pállal és Virág Benedekkel, akik rendtársai is voltak. A Hazafiúi Magyar Társaság megalapításának egyik kezdeményezője. 1780-tól Szatmáron a rendház elöljárója, a Rend feloszlatása után világi pap.

VERSEGHY JENŐ, sz. Ferenc (1757–1822). Költő és nyelvész, húsz éves korában lépett a szerzetbe. A teológiát Nagyszombatban végezte, ahol fiatalabb növendéktársait a zsidó és görög nyelvben oktatta s 1781-ben felszentelték. A budai egyetemen 1782-től felsőbb matézist és teológiát hallgatott s 1783-ban bölcsészettudórrá, 1784. pedig a hittudományok borostyánosává avatták. Goethe, Herder, Lessing filozófiáját is tanulmányozta, ezért bővelkedhetett szellemiekben.

VIRÁG IGNÁCZ, sz. Benedek (1754–1830). Tanár, költő, író. 1775-ben lépett be a pálos rendbe, Pesten és Pécsen végezte a teológiát és bölcsészetet. 1782-től gimnáziumi tanár, a Rend feloszlatása után is. 1794-től Pesten a Batthyány-családnál nevelő, majd tüdőbaja miatt a Tabánba költözött, itt élt több mint harminc évig magányosan, szűkös nyugdíjából és titkos baráti támogatásokból. Lakását az 1810-ben pusztító tűzvész után íróbarátai hozták rendbe az egykori Aranyszarvas sütőházban, mely a II. világháborúban elpusztult. Versei mellett fontos műve a *Magyar századok*, mely a IX-től a XVI. századig meséli el történelmünket. Sírfelirata:

**SZÜLETTEM. SZERETTEM HAZÁMAT S DOLGOZTAM ÉRTE. EZ
AZ ÉN ÉLETEM TÖRTÉNETE. TEGYETEK TI IS ÍGY.
TANÍTSÁTOK UTÓDAITOKAT, S HA AZOK IS ÍGY TESZIK,
AKKOR MAGYARORSZÁG BOLDOG LESZ.**

Mak Domonkos, született János (1754–1803) 18 éves korában lett pálos, matematikus, térképész

A pesti kolostort gyakori világi látogatói miatt sűrűn támadták.

1778. Általános perjel: Ordódy Károly. (1786-ig)

1778 és 1784 között nem tartottak nagykaptalant. Ekkor, az utolsó választáson a tartományfőnökök a következők voltak: Gindl Károly, Arbesser Alajos (osztrák t.), Prekrith Pál (horvát t.), Grubach Vencel (isztriai t.), Winter Pál (sváb t.).

1779. május 10-én a pálosok pesti kolostorában foglalják írásba a Hazafiúi Magyar Társaság alapszabályának tervezetét. A pálosokon kívül a társaság alapítói között képviselve volt a testőrírói csoport, főleg Bessenyei György társasága, valamint a pesti piaristák és az egyetem tanárai.

A belső tagok között Bessenyei György, mint főtitkár és Ányos Pál, mint másodtitkár mellett Ányos János és Bárótzai Sándor valamint Kreskay Imre szerepelt még a pesti pálosok vonzásköréből.

„Bessenyei Györgynek kéziratban maradt munkái, mellyeket elveszetteknek hittek, Pápán a hajdani pálos kolostor könyvtárában közelebb fölfedeztettek.” [?]

Bárótzai és Bessenyei rózsakeresztes inspirációt is kapott, mely az ősi hagyományokkal ismét egyesülhetett avval a pálos szellemmel, melyet például Verseghy, hasonló ihletéssel képviselt.

Néhány ismertebb szerzetes:

Alexovits Vazul, sz. Bazil Alexovits (Eger, 1742 – 1796, Pest). Egyházi író és jeles hitszónok. A szerzetbe lépven, növendékeinek tanára lett Pécsen és Nagyszombatban, rendjének eltörlése után pedig 1789-91. hitszónok volt a pesti főtemplomban.

Kracker, Johann Lucas (1717-1779). Festőművész. A bécsi akadémián tanult, élete nagy részét Magyarországon töltötte. Az ötvenes években, Morvaországban és Csehországban dolgozott, legnagyobb méretű munkája a prágai Szent Miklós-templom boltozatának freskója volt. Magyarországon 1757-től a pesti templom részére festett oltárképeket

Ország Lőrinc (Vaszar, 1720 – 1784, Pápa). Pálos szerzetes. 1760-tól teológiai doktor és tanár, 1783 után a pápai kolostor perjele, majd vikárius generálisa. A pápai pálos templom kriptájába temették.

Szabadhegyi Mihály (Komárom, 1737 – ?). Író, tanár. Tizenhét éves korában lépett a Rendbe. Tanított Pápán és Márianosztrán. Iskoladrámáit kortársai említik.

Tatirek Félix (Velvár, 1710 – 1759, Újhely). 26 éves korában lépett be a Rendbe; laikus szerzetes lett. Kiváló fadaragó volt, több helyen is dolgozott, 1741-ben került Pápara. A pesti rendház könyvtárában is ott hagyta kézjegyét.

Táncz Menyhért József (Pápa, 1743 – 1800, Pest). Drámaíró, tanár, lelkész. Pápán tanult, a teológiát Újhelyen és Pécsen végezte. 1767-ben szentelték pappá. Szerzetesként Pécsen, Pesten működött, 1773-1777 között szülővárosában(?) tanított filozófiát. Ányos Pál is tanítványa volt. Pécsi teológusként lemásolt négy iskoladrámát: *Pál; Bachus; Kocsonya Mihály házassága; mJózsef*. Ez utóbbit ő írta. Szerzetesi életének utolsó éveit a pesti kolostorban élte le, mint a provinciális titkára. Ekkor keletkezett feljegyzései (*Miscella Notibilium*) a Rend utolsó éveinek értékes forrásanyaga.

1783-ban eltörölték a trinitárius rendet. 1784-ben a karmelitákat, 1785-ben az ágostonosokat. Ezek voltak az előzmények.

1784. Már II. József uralkodása alatt a németet tették hivatalos oktatási nyelvvé, sőt, önhatalmúlag eltörölte a definitóriumot, a pálos rendi tanácsot. A pápa ekkor avval az indoklással, hogy a császár ne tudja megszüntetni a lengyel tartományt, kivette a lengyel tartományt a Pálos Rend főnökének joghatósága alól, ami ellen egyébként a Jasna Góra-i pálosok is tiltakoztak. Ez az 1784-as apostoli bréve teljes terjedelmében olvasható a Ripinszky Fülöp által írt és 1768-ban megjelent krakkói évkönyvben (263. laphoz csatoltan), mely azután csak 1824-ben került elő.

(Ezt Árva Vince így tudja: „A mai rendet 1784-ben a pápa alapította Szaniszló Ágoston lengyel király kérésére, mint Lengyel Pálos Kongregációt!”)

Ennek aztán beláthatatlan következményei lettek: a Rendet, evvel együtt a magyar részt eltörölték, csak a lengyel „kongregáció” maradt meg, és – kis megszakítással – azóta is működik, a Rend központjaként! De menjünk csak sorjában.

Kisbán szerint II. József császár „*lelkülete telve volt az Encyklopaedia íróinak gondolattömegével és racionalizmusával*”. Ez a racionalizmus, a materializmus ősképe 1789-ben már templomokat rombolt... Már 1782-ben, egy varsói lapban a lengyelek már a pálosok eltörléséről is értesülhettek! Ennek a nyilván téves hírközlésnek az lehetett az alapja, hogy négy isztriai, három osztrák kolostort már valóban megszüntettek, a német Langau és Rorhalde kolostorát pedig a császár elkülönítette a birodalmiaktól.

VI. Pius pápa idős kora ellenére „átkelt az Alpokon”, és személyesen ment Bécsbe a császárhoz, a Pálos Rend ügyének orvoslása érdekében. Ott hatalmas tömeg előtt Szent István királyról tartott beszédet, majd megáldotta az egész népet.

A feloszlatásig Ordódy Károly (+1794) volt a rendfőnök, akit a források szerint „telhetetlen ambitio” fűtött. Ordódy a Rend „romlása” miatt 1785-ben panaszt tett a császárnál; sajnos titkára, Szentmartonyi sem állt feladata magaslatán. A rendfőnök Veszprémben halt meg, „Casa Nova” apát néven...

1785. A császár lefoglalta a pesti kolostort a papi szeminárium számára.

A Rend utolsó óráiban a Máriacsaládon tartott tartományi káptalan hozott még egy szigorú határozatot a többi tartomány által elhanyagolt ruházatok egyöntetűségére és a szakállviselésre vonatkozóan; 1825-től a Rendi Tanács el is törölte a szakállviselést, ám ez akkor csak a lengyelekre vonatkozhatott...

1786. II. József rendeletével a kincstár elherdált javait gyarapítandó, fekete napot hozott a pálosok történetébe. Március 20-án a császári biztosok megjelentek Máriavölgyben – és egyidejűleg a többi monostornál –, bezárták a templomok és a rendházak kapuit, a rendfőnökök előtt felolvasták a császári dekrétumot, és az épületek kulcsait magukkal vitték. A közös élet utolsó napja augusztus 20-a volt, ekkor tette le csaknem négyszáz szerzetes újabb százötven évre a fehér ruhát.

Csak az örültnek mondott terebesi Adányi Fülöp tagadta meg az aláírást...

A Rend eltörlésekor 16 kolostor volt; Újhelyen 22 szerzetes volt, 20 Bodrogorosziban. Bánfalva bányatiszti szállás lett, majd katonai kórház. Nosztrának 16 lakója volt, 1809-től katonai raktár, 1854-től fegyintézet lett. Fehérváron a rendház katonai raktár. És így tovább...

A tanárokat avval bízták meg, hogy felsőbb intézkedésig vezessék az iskolát. Egy másik rendelet szerint a megürült igazgatói székre is elsősorban pálosok pályázhattak. Amíg léteztek.

1786-tól nemcsak a magyar területeken zárták be sorra a kolostorokat, az osztrák, porosz és orosz rendelkezések is ezt követték. A Rend már csak két kolostorból állt, és azokat már csak a perjelek kormányozták.

Jasna Góra is csak addig működött, ugyanakkor ők átköltözhettek Krakóba, amit nem bánthattak, mivel Lengyelországhoz tartozott, sőt később szabad város lett; 1793-ban vissza is költözhetek...

Gyuris Kajetán, rendfőnöki titkár levele a lengyel tartományfőnökhöz:

„... Szerencsét kívánunk ebben a lengyel tartománynak, mivel az apostoli Szentszék tekintélyével nemrég elkülönítette a mi tartományainktól, sértetlen maradt a mi végső csapásunktól; vajha ezt Isten a jövő századokra magként őrizné és sokszorozná meg a pálos család bővítésére, s minden szerencséjével és égi áldással megnövelné. ...”

Gyuris Kajetán aztán a Pozsony megyei Csütörtök község plébánosa lett...

A feloszlítás idején a pesti rendházban cc3000, Újhelyen cc2000, Fehérváron 1610, Pápán cc1500, Bánfalván 1409, Pécsen cc1200, Máriacsaládon 1184, Máriavölgyben 1145, Késmárkon cc1000, Sasvárott 993, Nosztrán 909 kötetet találtak; a többi házban ennél kevesebbet, például Nagyváradon 384-et. Felsőelefánton csak orvosi könyvből volt 28. Az összes kötet száma megközelítette a húszezret.

A Pesten berendezett könyvtártermet az abolíció alkalmával kiürítették, az eredeti pálos állomány az Egyetemi Könyvtárba került. A Központi Papnevelő Intézet alapítása, 1805 után pedig az Egyetemi Könyvtárban felhalmozódott duplumállományból töltötték fel azt.

Katalógus csak a lepoglavai könyvtárról áll rendelkezésünkre, 1727-ből. Ez a könyvtár nagyobb pusztulás nélkül fennmaradt.

Az utolsó ismert újkori magyar pálos, Kristóffy Gáspár Mihály, nevelő volt Esterházy Imre grófnál, 1845-ben hal meg.

A pálos gazdaságok már a Rend eltörlése előtt meglehetősen elvilágiasodtak; pálinkaégetőjük, német mintára sörfőzdéjük, vendéglőik, fogadóik voltak. Erről is van egy forrásunk:

„1786-ban a császári rendelet feloszlatta a pálos rendet. De a körömi ház továbbra is vendégfogadó maradt. Az úgynevezett vallásalap adta ki árendába fogadósoknak. Egyikük igen hamar meggazdagodott. A faluban úgy beszéltek, megtalálta a barátok elfalazott kincseit, ámbar valószínűbb, hogy a nyéki hegy bora fizetett olyan jól neki, amit a ház pincéjében tárolt a vendégek számára. Az első világháború után az épületből iskola és

közsegháza lett, 1930-tól pedig plébánia. A szerzetesek távozása után ugyanis a szomszédos Girincsről járt át misézni havonta egyszer a káplán, a többi vasárnapon pedig a körömi hívek mentek át a három kilométerre lévő anyatemplomba. A tágas épület jelenleg a paplak és a téli kápolna funkcióján túl a Sárospataki Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény muzeális értékű bútorainak és műtárgyainak is helyet ad. Lakója, aki e sorokat írja, megpróbál megfelelni annak a hagyománynak és küldetésnek, amelyet az épület déli falára helyezett márványtábla hirdet:"

REMETE SZENT PÁL KÖVETŐI, A MAGYAR EREDETŰ PÁLOSOK IMÁDKOZÓ ÉS DOLGOZÓ HELYE VOLT E HÁZ. LAKÓI, A FEHÉR BARÁTOK: A MAGYAR RÓMA ÉLTETŐI, JÓ ÉS BALSORSBAN SZÁZADOKON ÁT A NEMZET ŐREI, TANÍTÓI, TÁMASZAI ÉS VEZÉREI. MA RÓMAI KATOLIKUS PAROCHIA, AZ ISTEN ÉS A HAZA VÉDELMEZŐJE, AZ EGYHÁZI ÉS NEMZETI SORS TRADÍCIÓINAK HŰSÉGES ŐRZŐJE ÉS ÁPOLÓJA.

A FEHÉR RUHÁS REND E HAJDANI OTTHONÁT SZÁZADOK VIHARAI UTÁN A NEMES SZÍVEK MAGYAR LELKÜK FELLÁNGOLÁSÁVAL ÉS ÁLDOZATKÉSZSÉGÉVEL ÚJ ÉLETRE HÍVTÁK, MUNKÁBA SZERVEZTÉK, EGYHÁZUNK ÉS CSONKA HAZÁNK MEGMENTÉSÉRE.

A. M. D. G.

KÖRÖM, 1936

A pálos gazdaságok jó működéséhez hozzájárult pénzügyi alkalmasságuk is; például másoknál alacsonyabb kamatra adtak kölcsönt, sőt, szegények és rászorultak kamatmentes kölcsönt is kaphattak. Gondoljunk a templomosok tevékenységére!

A Rend tiszta – tartozások utáni – vagyona az abolíció idején több mint 4,5 millió rénusforint volt. Ezek után a volt rendtagok havi 16 ft nyugdíjat kaptak, ami akkor az éppeni megélhetés szintje volt...

Ahogy Guzsik Tamás nagyon találóan megfogalmazta: „A kolostorok önmagukat fenntartó, újratermelni képes, gazdasági-ideológiai társulások voltak.” Ez iránytmutató lehetne nekünk is...

Püspökszentlászló. Itt azért volt némi „polgári engedetlenség”, ugyanis Esterházy Pál László (cc1727–1799) pálos szerzetesből lett pécsi püspök nehezen békélt meg a szerzetesrendek feloszlatásával. Azt találta ki, hogy felújítja a már meglévő templomot. 1797-ben egy püspöki nyaralónak álcázott klastromot is építtetett a hegy északi lábához, hogy a szerzetesi életformát titkon továbbvihessék. Valójában rejtett kolostornak szánta a kastélyt; erre utal annak középfolysós, cellás beosztása is. Ottani remetékről még a XIX. században is tudtak a szentlászlóiak.

[...]

Folytatása Szent Mihály-napi számunkban

VII. Nemzetközi Pálos Rendtörténeti Konferencia.
Helyszín: Piliscsaba, 2006. október 16 és 18. között.

S Z E N T M I H Á L Y S Z É P M Í V E S C É H
